

Irrintziaren oihartzunak

Sinopsiaren arabera, *Irrintziaren oihartzunak* filmak kontatzen duena Mirentxu Loiarteren (Iruñea, 1938) «sorkuntza-lanetan emandako erbestealdia» da. «Zinemagile nafarraren memoria eta obra miatu asmo dituen begirada bat da» lanaren abiapuntu.

«Nor da emakume hau?» da filmaren azpтитulua (prentsa idatziaren zentzuan). Izan ere, Mirentxu Loiartek *Irrintzi* film esperimentalala egin zuen 1978an. Esan beharrik ez da, orduan, orain bezala, ez zirela asko zinemagintzan zebiltzan emakumeak. Bada, Loiartek euskaldunon nortasun kolektiboari buruzko ikus-entzunezko metafora ausarta plazaratu zuen. Ausarta formaz eta edukiz. Are gehiago Espainiako estatuan kokatuz gero, 1970eko hamarkadan. Gaizki deituriko trantsizio garaiko kontraesanak medio, alde batetik filma Donostiako Zinemaldian estreinatu zenean Loiarte atxilotzera joan zen polizia, eta, bestetik, kalitatearen sari berezia eman zion Espainiako Zinematografia Zuzendaritza Nagusiak. Debekuak eta debekuen beldurrak medio, filma oso zinema gutxitan proiektatu zuten. Eta euskal filmotekako apal batean gelditu zen, plastikozko kutxa berde batean bilduta. Alta, Luis Iturriren lan batean oinarritutako lan hartan Gabriel Celaya, Gabriel Aresti eta Blas de Oteroren poemak erabili zituen Loiartek. Xabier Amurizaren bertsoak. Javier Agirresarobe izan zen argazki-zuzendari. Fernando Larrukert muntaketa-lanen arduradun. Denak ala denak ibilbide ezagunekoak. Mirentxu Loiarte bera izan ezik.

Historiaren orrietan ez baita Mirentxu Loiarteren izenik ageri. Erabat desagertu aurretik beste obra bat burutu zuen

zinemagile nafarrak: *Ikuska* sailen garaia zen, eta Loiartek bere begirada antropologikoa erabili zuen berriz, Euskal Herriko emakumeak XX. mende amaierako gizartean zuen espazio soziopolitikoaz aztertzeko euskarazko film labur dokumental baten bidez. *Euskal emakumeak* (1981) lanean, lurralde ezberdinetako hainbat emakumeren ahotsak, gorputzak eta begiradak ageri dira. Segiko genukeen Loiarteren lanak aipatzen; baina, gatazka politikoak erbestera eramanean zuen eta ez zuen geroztik lanik ezagutzera eman. Zinemagintzan zebilen orduko jende multzoarekiko kontaktua galdu zuen. Etena. Ezabaketa.

Loiarteren izenik ez da geroztik ozen entzun harik eta Iraixe Fresnedak *Irrintziaren oihartzunak* (2016) filma aurkeztu zuen arte. Ikerketa akademikoen ildotik heldu zion hasiera batean Fresnedak Loiarteren hariari, artxiiboetan arakatzeko ari zela haren argazki bat ikusi zuenean. Orain tira, orain utzi, bederatzi urtez aritu da zinemagile horren ibilbideari buruzko ikerketa intermitentean. Baina akademia mailako argitalpenek baino ikusgarritasun handiagoa emango ziolakoan ekoitzi du orain –Saioa Etxebarriarekin batera– film dokumentala; marea igoaraziz berriz ere itsasoratu asmoz hondartzan ez atzera ez aurrera zegoen balea, «nor da emakume hau?» galdera maila pertsonaletik maila publikora ekarriz.

Memoriaren geruzekin jolasten du filmak. Ikuslearen eta pertsonaiaren arteko distantziarekin. Pertsonaren eta bere oroitzapenen artekoarekin, narratiba intimoen eta aldi berean kolektiboen eraikuntza bistaraziz. Nola izan den ahantzia Loiarthe. Nola ahantziak dituen Loiartek berak garai hartako zenbait pasarte. Nola ez dituen oroitu nahi. Eta nola oroitu nahi dituen. Nola uzten dion kamerari pixkanaka hurbiltzen. Nola irensten duen kamera hurbiletik eginiko azken elkarrizketan. Eta ikusleari berriz datorkio, hain zuzen, hasierako galderaren oihartzuna: «nor da emakume hau?». Baina, dagoeneko ez da kuriositate xaloz eginiko galdera. Jakin-min sakonago batek dakar. Izan ere, badirudi halako memoria eta berreskurapen prozesuetan, izan artistiko ala bestelakoetan,

oroituari egiten zaiola mesede. Zuzendariak, kasu honetan, opari bat egiten diola obraren bidez omenduari. Eta ikusleak xamurtasunez aintzatesten duela orain, hobe beharrez, ahaztutako hura. Maizegi ihes egiten digu omenduaren esku-zabaltasun ariketak. Izan ere, halako pertsonaia baten izena berriz ere plaza publikora ateratzearen onura, «nor da emakume hau?» galderaren atzetik etor litezkeen beste hainbatek ekar dezaketen sokaren onura, batez ere, beharrezko galdera horiek berreskuratu dituen gizartearena da.

Baleak hondartzan darrai, baina, marea badoa goraka. 2016ko Donostiako Zinemaldian Zinemiran aurkeztu zenetik, hainbat tokitan proiektatu da filma. *Irrintzi* filma bera baino gehiagotan, dagoeneko. Azkena Bilboko Loraldia festibalean. Izango da emanaldi gehiago. Ez galdu aukera. Denon onerako izango da.

Bide batez, Tabakaleran ere ikusgai dago gaur egungo zinema esperimentalean izenik nabarmenena duen euskal artistaren lana. Ana Diez, Arantxa Lazkano, Mirentxu Purroy, Helena Taberna, Begoña Vicario eta Elena Arzuaga bezala, emakumea da zuzendari hau ere. Eta gerora zinemagintzako emakumeen arkeologia egiten aritzea baino errazagoa denez, beharbada, gaur egungo zinemagileei erreparatzea, horratx aukera. Laida Lertxundi. *025 Sunset Red*.

[Erradikalak gara](#)

Badut lagun bat mendian gabiltzala errekastoren bat ala iturriren bat ikusten duen aldiro esaten duena: «honek emanean segituko du, gu hemen ez gaudenean ere». Eta pentsatu izan dut bere modua dela, gizakion hutsaltasuna adierazteko, naturaren handitasunaren aurrean. Zaldieroaren zinta batek eraman ninduen orain dela bi urte lagunak esaten zidana benetan ulertzera. Gogoan izango duzue. Lau zoro zoragarri gaez, Korrikaren furgonetaren argitan. Izan ere, ezin hobeto adierazten du irudiak Korrikak askori sorrarazten diguna.

Horrek behar du nire lagunak behin etxerakoan iturri hartan pentsatuz sentitzen duena. Ez da bataren eta bestearen arteko kontrastea. Bat izatearen sentipena da. Nik, ez dut naturarekiko bat egite hori sentitzen momentu epifaniko berezietan ez bada –maiteminaaren drogek edo, besterik ezean, udaberriko eguraldi eguzkitsuak lagundu behar izaten didate horretan–. Baina, uneotan korrika dabilzanengan pentsatu eta, aix. Ez ote datza horretan Korrikaren funtzio nagusia? Sentimendu horren eraikuntza soziala ez ote da euskararen berreskurapen prozesurako palankarik eraginkorrena?

Baditu, ordea, Korrikak beste hainbat funtzio. Korrika Kulturalaren adarrak, esaterako, euskarazko kultur eskaintza sustatzen du, publiko potentzialaren zein potentzialki berriaren euskararekiko lotura estutzen den honetan. Programazioa hainbat ekitaldik osatzen dute aurtengoan ere. Eta bat azpimarratzekotan *Erradikalak gara* aipatuko nuke aurtengoan. Martxoan zehar dozena erdi emanalditik gora egin dituzte Ane Labaka bertsolariak eta Beatriz Egizabal antzerkilari eta ipuin kontalariak Euskal Herriko hainbat txokotan. Bakarrizketak eta bertsoak elkarren segidan. Ordu eta erdiz hainbat gizarte-gai hankaz gora jarri eta entzulegoaren bertan-goxokeria astintzen dute, umorez bezain serio. «Erradikalak zarete» esaten omen diete. Eta «nahi eta behar baino gutxiago» pentsatzen omen dute beraiek. Hona emanaldiaren nondik norakoak, Ane Labakak berak bertsoan azalduta:

1. Gizarte honen ezaugarri bat argitzen du historiak:
neurritik kanpo denak dakartza
neurri gabeko fobiak
moderatua behar du hitzak,
borrokak nahiz euforiak.
Erradikala errora doa
hala dio teoriak
zer dauka txarra irauli nahiak
azpiko sustrai lodiak?
Berrikuspen bat behar du sarri
hitzen etimologiak.

2. Beldurragatik goraipatzen da
hainbeste neurritasuna
aldaketari trabak jarrita
mugatuz askatasuna
aldarrikatzen dugun aldiro
gure desadostasuna
«Erradikalak zarete» bada
esateko daukazuna
neurria zeinek jartzen duen da
dagokizun erantzuna
ezer baino lehen subjektiboa
da erradikaltasuna.

3. Pribilejioak galtzeko beldur
pixka bat badaukanaren
begiradatik mintzo zarela
ikusi dezaket garden.
Hilabeteak iraun dituen
sorkuntza prozesuaren
emaitza bertsoz, bakarrizketaz...
josia dugu, dena den,
nola kritikak egiterako
orduak abila zaren,
etorri eta zuk baloratu
hain erradikalak garen.

Gehiago nahi duenak, Korrika Kulturaletik at ere izango du emanaldia ikusteko aukera. Eta inor bertso-gosez geldituz gero, zortedun da: Ane Labakak *Zirrikitueta*n bertso-sorta bilduma argitaratu berri du Booktegi-n. On egin.

Etxauzia

Otsailaren 27an aurkeztu zuten prentsurrekoan Etxauzia proiektua, Etxauzian berean, Baigorri, eta martxoan eta apirilean zehar Hego Euskal Herriko hiriburuetan ari izan dira egitasmoa aurkezten. Ez da oraingo kontua. Badira bi urte Kattalin Sainte-Mariiek koordinatzen duen elkarteak plantan ezarri zutela. Baigorriko Etxauzia gaztelua erostea da lehen

urratsa, eta Baigorri eskualdea eta Ipar Euskal Herriko barnealdea biziartzea helburua. No eta to.

Etxauzia erosi eta herriari itzulita, proiektua gauzatzen hasiko gira, eta, gure heinean, Baigorri eskualdea eta Ipar Euskal Herri barnealdea biziartzea eta erakargarriagoa egingen. Euskal Herri barnealdeko lantegien elkarteak, jadanik sortzen ari girena, hor kokatuko da. Enpresen arteko elkartasuna eraiki, tokiko garapena bultzatu, interes kolektiboen defentsan aritu, euskararen erabilera lantegietan sustatu eta Euskal Herri osoko egitura ekonomikoekin saretuko da lantegi elkarteak. Kultur zentroa ere izanen da Etxauzia, Euskal Herrian ditugun beste kultur gune eta ekimenekin saretuko dena eta sormen nahiz emanaldi mailan erreferentea izanen dena. Etxauzia mundu osoko euskaldunendako bizilekua ere izanen da: diaspora zabala ere gure biziaren parte baita [...]. Hala, ondare inmaterialaren biltze eta ikertze gunea eta gure herriaren ondarearen interpretazio zentroa ere aterbetuko ditu.

Herriari bere ondarea itzuli, eta ondare hori herri eta kultur gintzarako baliabide bilakatu. Badu horrek ere erradikal kutsua. Ezin ukatu bihotzik harrizkoena ere hunki dezakeela asmoaren erromantikotasunak. Are gehiago bihotzko horrek historia garaikidearekiko filiarik badu. Izan ere, historiaz eta istorioz beteak dira gazteluko lau hormak, Antton Currutcharry historialari eta elkarteko idazkariak ongi azaltzen duenez. Eman diezaiozun bazka pixka bat gure baitako Nabarraldetar ez-aitortuari.

Antso Handiaren garaian eraikia izan zen gaztelua (nafar inperialismoaren garairik gorenean, hots) eta, beraz, XI.-XII. mendeetakoak dira gazteluaren hormarik zaharrenak. Erregeak bizkonde izendatu zuen bere hurbileko jauntxo bat (Bizkaiko kondearen anaia bera), eta Baigorriko ibar estrategikoa zaintzeko agindu zion. Eta bide batez eskaini. Hortik gaztelua. Eta hortik bizkonde titulua ere. Behin izena denboraren errelatuan kokagarri bilakatuta, ugariak dira familia honek historian liburuetan dituen aipamenak. Epikotasunaren gailurra agramontar eta beaumontarren arteko gatazkek eman go diote istorioari (Etxauziarrak agramontarren leinuaren

aldekoak izanik, Nafarroaren independentzia defendatu eta menderatuak izan ondoren Behe Nafarroa bilakatuko zen lurraldean Nafarroako erresumatxoaren berrantolaketa (parte hartu zuten). Militarrek ez ezik sotanadunek ere bazuten boterea, noski –orain baldin badute, pentsa lehen–, eta hara non Bertrand Etxautzekoa, Baionako artzapezpi-ku egina eta ondotik Toursekora joana, erregearen kapilau ere izan zen. Axularrek berari esker idatzi omen zuen *Gero*. Gauzak zer diren.

Azken Etxauztar bizkondea 1785ean zendu zen. Bi alaba bai, baina horiek oinordekorik ez, eta akabo Etxauztarren Bizkonderria. Ez zen garai txarrena titulua desagertzeko ere. Frantziako Iraultza zetorren, eta altxamenduen bezperetan bizkonde titulua beste familia baten esku gelditu zen, eta bizkondesa berriak (gaiztoa, bera) Etxauztarrek inoiz eduki gabeko eskubideak aldarrikatu zituenean, oldarraldiak izan ziren herrian. Ezkontza bidez gaztelua Donostiriko saltzaile baten semearen esku gelditu zen ondoren, eta hori Konbentzio gerletan frantses armadetako kapitaina izan zen (Baigorriko mendietan 1793 eta 1794an espainolen inbasioa gibelarazi zuenetako bat), eta Napoleonen kanpainetan parte hartu zuen gero, Inperioko konde eta Frantziako marexal bilakatu. Horrek ere haurrik ez, eta haren ilobak gaztelua Arrasteko Abadiatarren familia euskaldun-irlandarrari saldu zion. Eta hemen istorioak behar zuen anekdota zinematografikoa ere: eroslearen biloba, Harry (1920 eta 1930eko hamarkadetan zinemagintzan arituko dena), Hollywoodean ari zen lanean Charlie Chaplinen laguntzaile bezala, eta hark hirutan ekarriko zuen Chaplin bera Etxauziara. Bai, andre-jaunok.

Bigarren Mundu Gerra etorri zen gero (orduan armada alemaniarrek kuartel nagusitzat hartu zuen gaztelua, kontrabandisten eremu ziren mendi-bideak kontrolpean izateko) eta armistizioaren ondoren gaztelua hutsik gelditu zen. Geroztik gaztelua hainbatetan saldua eta hainbestetan erositua izan da, baita arpilatua eta suntsitua ere, eta azkenean baztertera utzia, 1994an Baionako bikote batek erosi zuen arte.

2003an horiek Miamiko bikote aberats bati zaldu zioten jauregia (emazteak jatorriz Erratzukoa behar du izan), eta orain salgai dago berriz.

1970eko hamarkadan ere izan omen zen baigorriarren aldetik gaztelua berreskuratzeko saiakera bat. Ez zuen, zoritxarrez, istorio honen jarraipenerako mugarri izaterik lortu. Ea zer dioten Etxauziaz etorkizuneko historia artxiboek. Alegia, ea artxibo horiek Etxauzian dauden. 📖